

térsegeiben többszöröse az őrséginek; pl. a Bodrogközi kistérségben 102, az Encsi kistérségben 92, a Csengeriben 88, az Edelényiben 85, a Fehérgyarmatiban 83 és így tovább. Az országos átlag is 19, ami utal az őrségiek sokat emlegetett „öngondoskodására”).

Ad (4): A táj lakosságának *természetes fogyása* tetemes; a hetvenes években a születések száma már csak hajszállal múlta felül a halálozásokét, az 1980-as évtizedben már természetes fogyást kellett elkönyvelniük az őrségi községeknek. 1990 és 2001 között a legtöbb falu lélekszáma legalább 10%-kal csökkent a természetes népmozgalom hatására (Szatta 18,2, Kerkáskápolna 15,4, Velemér 14,1, Hegyhátszentjakab 13,3, Ispánk 13,2% stb.). A 2000 utáni adatok szerint sem csökkent a természetes fogyás: 2000 és 2007 között, évi átlaga 12,1‰ (Vas megyében 4,9‰, az országos átlag 3,6‰). Ez a sajnálatos folyamat érthető, hisz az elvándorlás nyomán a helyben maradt lakosság átlagéletkora magas, a 60 évnél idősebbek aránya a kistérségben 27,2% (Vas megyében 21,6, az országos átlag 21,3%).

Megjegyzendő, hogy nem jellemző a „mélyszegények” beköltözése az Őrségbe – ezt az itteni magas ingatlanárak sem teszik lehetővé –, viszont a természeti környezet kellemes volta, a táj, a települések „rendezettsége” jónéhány tehetősebb városi lakost vonz, akár állandó letelepedés céljából is.

Mindazonáltal a nyugdíjasok-eltartottak-járadékosok magas aránya, a keresők jelentékeny hányadának a tájon kívüli munkavállalása azt eredményezi, hogy a *lakosság szinte „lébeg” a táj felett*, feltételezhetnénk, hogy egy „szelíd fuvallat” is elnépteleneíthetné az Őrséget. A valóság természetesen – s szerencsére – bonyolultabb: már maga a kellemes otthont nyújtó táj szeretete, előnyei – rusztikusabb, természetközeli élet – is kötőanyagot jelent a táj s lakói között. Ezek az adottságok, mint említettük, ma már állandó idetelepedésre is készítetnek némelyeket, vagy legalábbis huzamosabb tartózkodásra (második otthonok). Ez a folyamat a jövőben fel is erősödhet. A „szokványos” idegenforgalom is növekszik, ez azonban elsősorban rövid időre korlátozó, látogató turizmus. Az Őrségben töltött évi vendégéjszakák száma 1 főre számolva 4,3, ami meglehetősen kevés (a Csepregi kistérségben – Bük! – ez az érték 64,8, a Sárvári kistérségben 5,4, az extrém példaként felhozható Hévízi kistérségben 93,4). A látogató turizmus eltartó képessége viszont csekélyebb, mint a tartósabb helyben maradás esetén lenne.

Csak remélhető, hogy az őrségiek – „megfogyva bár, de törve nem” – továbbra is „magabíró” tájként őrzik meg őseik lakhelyét.

Dr. Beluszky Pál

Pável Ágoston és követői

A huszadik század első felében a különböző tudományok még nem ágazódtak sok-sok részterületre, számos tudományág még nem önállósodott. Egy-egy tudós több tudományággal is foglalkozott, akiket polihisztoroknak neveztek. Az Osztrák–Magyar Monarchia területén sok nemzet élt, akiknek saját kultúráját többnyire helytörténeti, honismereti érdeklődésű értelmiségiek kutatták, kevés volt a hivatásos tudós. A történeti Magyarország dél-nyugati szegletében, Vas és Zala vármegyében az első világháború végén 70 ezer szlovén élt. Vallási és oktatási célokat szolgáló könyveket adtak ki a vidék szlovén nyelvjárásában. Írástudóik többnyire papok voltak. Első hivatásos tudósuk, Pável Ágoston Budapesten járt egyetemre, majd Szombathelyen élt és dolgozott. Magyar-latin szakos tanári diplomájával nyelvész-ként, irodalomtörténész-ként, néprajzkutatóként, folyóirat-szerkesztőként polihisztornak nevezhető. Fordított és közvetített a kultúrák között, verseket írt anyanyelvén és magyarul. Személyiségében össze tudta egyeztetni a szlovén származástudatot és a magyar patriotizmust. Tanítványa, majd barátja Illyés Gyula költő ezért nevezte „*két nép hű fiának*”, mely állandósult jelzője lett a Pável névnek.¹

Élete

Vashidegkúton (ma: Cankova, Szlovénia) született 1886. augusztus 28-án, az osztrák határ mellett, a történeti Magyarországon. Természetes volt, hogy három nyelven beszéltek a családban – szlovénül, magyarul és németül. Szülei 1883-ban házasodtak össze és 1910-ig éltek Vashidegkúton, majd hét évig a két kilométerre fekvő Laafelden (ma az ausztriai Radkersburg része). Pável Ágoston már 1897-ben elhagyta a szülői házat. Négy évig a szentgotthárdi, majd négy évig a szombathelyi premontrei gimnázi-

¹ *Illyés Gyula: Két nép hű fia. Lirai emlékezés Pável Ágostonra.* In: Jelenkor, 1975. 7. sz. 644–647. old.

um tanulója. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem magyar-latin szakára járt, s szerb-horvát és orosz nyelvű, illetve szláv összehasonlító nyelvészeti előadásokat is hallgatott. Tanári diplomájának megszerzése után, 1911 és 1913 között az erdélyi Tordán lett gimnáziumi tanár, 1913 és 1920 között pedig Dombóvárott. Közben – 1913. december 13-án – Budapesten doktorált. Egy évvel később Szentgotthárdon feleségül vette Benkő Irént, akivel szülőfalujában ismerkedett meg. Pávelt hamarosan behívták katonának, megsebesült az első világháborúban, s öt évig rokkant volt.

Szombathelyre 1920-ban került, ahol 1933-ig a leánygimnáziumban, majd haláláig a fiúgimnáziumban tanított magyar és latint. 1924-ben átvette a Vasvármegyei Múzeum könyvtárának vezetését, 1928-tól pedig a Vasvármegyei Múzeum helyettes vezetője, a Néprajzi Tár öre volt 1946-ig. 1933-ban megalakította a Vasvármegyei Múzeumok Barátainak Egyesületét és megalapította a Vasi Szemle tudományos folyóiratot, amely máig megjelenik. 1941-ben a szegedi egyetem bölcsészettudományi karán a délszláv nyelv- és irodalom tárgyköréből magántanárrá habilitáltak. 1946. január 2-án súlyos betegségben elhunyt. A szombathelyi Szalézi (Szent Quirin) templom kriptájában nyugszik. Sírhelyét a 2007-ben a részévé nyilvánította.²

Megemlékezések

Születésének és halálának kerek évfordulóin tisztelői és követői megemlékeznek munkásságáról. Publikációiról és a róla szóló irodalomról az 1986-ban készült bibliográfiából tájékozódhatunk.³

Az első megemlékezés 1956-ban volt Szombathelyen és Felsőszőlőn. Magyarország és Jugoszlávia között 1948 után megromlott a viszony. Hivatalos küldöttként Jugoszláviából először 1956-ban jött Magyarországra dr. Vilko Novak egyetemi tanár, aki Pável Ágoston munkatársa és barátja volt. Előadást tartott Pável Ágostonról a Szombathelyen megrendezett ünnepségen és Pável családi házában elhelyezett emléktábla avatása alkalmából. Másnap pedig Felsőszőlőkre utazott megyei vezetők és a jugoszláv nagykövetség munkatársának kíséretében, ahol a kultúrhatár Pável Ágostonról nevezték el. Itt Vilko Novak helyi szlovén nyelvjárásban tartott beszédet Pável tudományos értekezéseiről.⁴ Tíz év múlva Muraszombaton és Szombathelyen egy-egy konferencián tárgyalták a nyelvészet, irodalomtörténet, néprajztudomány területén végzett tevékenységét.⁵ Pável halálának 30. évfordulójára jelentek meg válogatott tanulmányai Szombathelyen⁶. Születésének 100. évfordulóján (1986) a Savaria Múzeumban rendeztek kiállítást, s műfordításaiból állítottak össze egy kötetnyit.⁷ Ekkor készült két másolat mellszobráról, melyből egyet a Savaria Múzeum előtt, egyet pedig Cankován, a szülőháza előtti parkban állítottak fel. A Szentgotthárdi Helytörténeti és Nemzetiségi Múzeum felvette a nevét. A szombathelyi Vasi Múzeumfaluban fát ültettek a szabadtéri múzeum megálmodói és létrehozói – Pável Ágoston, Tóth János építész és Bárdosi János néprajzkutató – emlékére. 1996-ban Pável fényképeit kiállítás és tanulmány mutatta be.⁸

A 2006-os Pável-év ünnepségeit a szombathelyi Szlovén Kisebbségi Önkormányzat és Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesület szervezte a munkásságával kapcsolatos intézményekkel közösen. A Radgona-Laafeld-i Pável-ház (Ausztria) kórusa szerepelt a szombathelyi házon lévő emléktábla megkoszorúzásán és a Savaria Múzeumban a Múzeumbarát Egylettel közösen rendezett emlékülésen. A múzeum júniusban emléktúrát szervezett az Őrségbe Pável „Őrségi képek” tanulmánya nyomán. A túra első állomásán, a szentgotthárdi Pável Ágoston Múzeumban volt a Pável életéről és munkásságáról szóló DVD bemutatója. Augusztusban Szentgotthárdon a magyarországi szlovének országos találkozóján a Pável Ágoston nevet viselő és szellemiségében működő kórusok léptek fel. A szombathelyi Savaria Múzeumban „Pável Ágoston – a néprajzkutató” címmel nyílt kiállítás, a kiállításához Pável nép-

² A Nemzeti Emlékhely és Kegyeleti Bizottság közleménye. Magyar Közlöny 2007/173. 13043.

³ *Tilcsikné Pásztor Ágnes* (szerk.): Pável Ágoston. *Vasi életrajzi bibliográfiák XIX.* BDMK, Szombathely 1986.

⁴ A magyar, a jugoszláv és a délszláv népek barátságának jegyében. Névadó ünnepség, kulturális fesztivál Felsőszőlőn. In: *Vasmege*, 1956. márc. 13. 2. old.

⁵ *Pável Ágoston, dr.* Előadások gyűjteménye az 1966. május 27-én megtartott Murska Sobota-i symposionról és az 1966. augusztus 27-én megtartott szombathelyi symposionról. Szombathely-Murska Sobota 1967.

⁶ *Dr. Simon Endréné Pável Judit és Rózsa Béla* (szerk.): Pável Ágoston válogatott tanulmányai és cikkei. Szombathely 1976.

⁷ *M. Kozár Mária*: Pável Ágoston – néprajzkutató és múzeumszervező. Kiállítás születésének 100. évfordulóján. Savaria Múzeum 1986.; *S. Pável Judit* (szerk.): Pável Ágoston válogatott műfordításai és versei. Szombathely 1986.

⁸ *M. Kozár Mária*: Pável Ágoston „népies tárgyú fényképfelvételei”. In: *Vasi Szemle*. Szombathely 1996. 13–18. old.

rajzi fotóiból készült egy kis album. A múzeum előtt álló szobrát a munkásságát folytató intézmények, szervezetek, s a szülőfalu, Cankova küldöttsége koszorúzta meg. Szeptember 9-én a Vasi Múzeumfaluban a III. Szombathelyi Nemzetiségi Napon a skanzen alapítójaként emlékeztek Pávelre. A kulturális műsorban fellépett a cankovai tamburazenekar, s a rendezvényen részt vett a cankovai Pável Egyesület is. Novemberben a Berzsényi Dániel Könyvtárban egy német és szlovén nyelvre is lefordított válogatott verses kötetet mutattak be. A könyv az ausztriai Radkersburghoz tartozó Laafelden lévő Pável-ház Irodalmi sorozatának 1. kötete. A kiválasztott versek Pável Ágoston kettős kötődését tükrözik, valamint, azt, hogy az ember élete derekán visszavágyik a gyökerekhez. Ez különösen jellemzi az úgynevezett kisebbségekhez tartozókat, akiket anyanyelvük, hagyományaik kötnek erősen gyökereikhez, gyermekkori emlékeikhez.

2006. december 13-tól „Pável Ágoston – emlékszoba” mutatja be a filológus Pávelt a szombathelyi Savaria Egyetemi Központ (SEK) Szlovén Nyelv és Irodalom Tanszékén. Filológiai tevékenységgel főként otthon foglalkozott, íróasztala mellett. A felhasználta szakirodalmat könyvszekrényében tárolta. Az íróasztal bal fiókjában láthatunk egy nyelvtant és két szótárt, Pável Ágoston aláírásával. Középen egy szerb népballadát és Pável magyar fordításának kéziratát. A jobb fiókban Pável kéziratoss szerb-magyar szótára látható. Az asztalon, üveg alatt, vannak kéziratok. A könyvszekrényben Pável publikációjából válogattunk. A Szentgotthárd környéki szlovén falvakban is gyűjtött „nyelvi, irodalmi és néprajzi kincseket”, amiket a „Nyílttűzhelyű konyhák a hazai szlovéneknél” című tanulmányában jelentetett meg. A rigászás kétnyelvű leírása arról tanúskodik, hogy Pável Ágoston a dialektológia és a nyelvészet iránt is érdeklődött. „A vashidegkúti nyelvjárás hangtana” című tanulmány bevezetőjében bemutatja „a hazai szlovén nyelvterületet”. A tanulmány mellett helyeztük el Asbóth Oszkár recenzióját. Az alsó polcon Pável akatársakjából egy folyóirat és a Vasí Szemle részére készült fotók kliséi kandikálnak ki. A könyvszekrény két zárt ajtaja mögött helyben kutatható szakirodalom rejlik. Könyvek Pável könyvtárból, szláv nyelvészeti tanulmányok, Pável Ágoston fordításai, értékelések, szlovén és német nyelvű könyvek. Két tablón bepillantást nyerünk Pável filológiai munkásságába. Nyelvész és irodalomtörténész, költő és fordító volt, s közvetített a szlovén és magyar kultúra között. Pável Ágoston emlékét őrzik kulturális csoportok és épületek: a felsősözlőnői vegyeskar és kultúrház; a szentgotthárdi múzeum és lakótelep; Szombathelyen a múzeum melletti sétány és egy kollégium; a szombathelyi szlovén egyesület és népdalkör, a Laafeld-i Pável-ház kórusa Ausztriában.

Vas Megye Közgyűlése 1986 óta évente Pável Ágoston Emlékplakettel ismeri el a megye négy honismereti aktivistájának, kutatójának kiemelkedő munkáját.

Követői

Egyének és szervezetek folytatják az általa megkezdett munkát és követik abban, hogy közvetítenek a szlovén és a magyar kultúra között. Példaként most csak az 1955 és 1961 között tevékenykedő Pável Ágoston Néprajzi Munkaközösséget és a szombathelyi szlovén közösség elmúlt tíz évben szervezett rendezvényeit említeném.

A Pável Ágoston által szerkesztett Vasí Szemle „Tulipántos láda” című rovatának (1934–1944) példáját követve tette közzé 1948-ban a szombathelyi Népközpontban Kuntár Lajos a felhívást: „Mentsük meg a falu veszendő kincseit!”. Pável Ágoston után Dömötör Sándor lett a Savaria Múzeum néprajzkutatója és igazgatója (1949–1957). A „Szalai Veronka balladája. Búki népmesék” című brossurájában 1954-ben megjelentetett egy útmutatót „néphagyomány-gyűjtők” részére. Kuntár Lajos 1955-ben a Megyei Könyvtárban érdeklődő diákok és felnőttek részére megalapította a *Pável Ágoston Néprajzi Munkaközösséget*. Hetente, majd havonta tartottak összejöveteleket, ahol néprajzi ismeretekről és gyűjtési módszerekről volt szó. A szombathelyi diákok a nyári szünidőben helyi hagyományokat (népdalokat, mondókat, gyermekjátékokat, mondákat) gyűjtöttek saját falujukban (például Szelesten, Váton, Toronyban, Csörötneken, Szentpéterfán, Celldömölkön, Olaszfán). Megalakuláskor a munkaközösségnek 41 tagja volt, hat fős vezetőséggel. Célja a gyűjtők összefogása, a tervszerű gyűjtés megszervezése, a gyűjtött anyag szakszerű feldolgozása volt. Publikálási lehetőségként szorgalmazták a Vasí Szemle újraindítását. A könyvtárosok a falvak könyvtárait járva találkoztak olyan emberekkel, akik meséket tudtak. A munkaközösség tagjai kezdetben kézzel, majd magnóval rögzítették a meséket, népdalokat, gyermekjátékokat. Ha lehetett, közönség előtt készült a felvétel. A magnószalagról egy gyorsíróval jegyeztették le a meséket, melyeket feldolgozva három kötetben tett közzé a Pável Ágoston Néprajzi Munkaközösség.⁹ A Vas megye területén néprajzi gyűjtéssel foglalkozókat nem sikerült ebbe az egy

⁹A furfangos Tilinkó (1955), Az aranyrózsafa (1957), A bűvös ládikó és más mesék (1959)

munkaközösségbe tömöríteni, mely soha senkitől anyagi támogatásban nem részesült. Működési kiadásait az elsőként (5000 példányban) megjelent mesekönyv bevételeiből fedezte. Vezetői munkájukat nem tiszteletdíjért, hanem lelkesedésből, szabadidejükben végezték. A pénz elfogyott, a tagság lassan lemorzsolódott. A munkaközösség 1961-ben megszűnt. Kuntár Lajos és Dr. Kiss Gyula a továbbiakban a Vasi Szemle, illetve a Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények szerkesztőiként szorgalmazták a néprajzi írások publikálását.¹⁰

Szombathelyen az 1960-as évektől telepedtek le nagyobb számban a szlovének. Gyökereikkel a Szentgotthárd környéki szlovén falvakhoz kötődnek. Kisebbségi Önkormányzatot először 1998-ban alapítottak, melynek kezdeményezésére 1999-ben megalakult a *Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesület*.

Az önkormányzat és az egyesület fő tevékenysége a szlovén kultúra és anyanyelv (helyi nyelvjárás) ápolása, kulturális kapcsolatok fejlesztése a Rábavidéken és a Magyarországon szétszórtan élő szlovénekkel, illetve az anyaországgal, Szlovéniával, valamint közvetítés a szlovén és a magyar kultúra között. A megemlékezésekről szóló fejezetben már említettük, hogy a 2006-os Pável-év ünnepségeit a szombathelyi Szlovén Kisebbségi Önkormányzat és Pável Ágoston Szlovén Kulturális Egyesület szervezte a tudós munkásságával kapcsolatos intézményekkel közösen. Az elmúlt tíz évben közel kétszáz rendezvényt szerveztek. A szombathelyi szlovének kapcsolatban állnak a muravidéki magyarokkal, az ausztriai Stájerországban, Karintiában és Olaszországban élő szlovénekkel is.

A szombathelyi Szlovén Önkormányzat népdalköre – *Sombotlske spominčice/Szombathelyi Nefelejcsék* – 2004-ben alakult az Egyesület tagjaiból, Pável Ágoston leánya Pável Judit vezetésével. Archaikus rábamenti szlovén népdalokat énekelnek, némelyiket magyar fordításban is. A nefelejcs Pável Ágoston kedvenc virága volt, ezért lett a népdalkör neve: „Szombathelyi Nefelejcsék”. Ugyanakkor utalás arra is, hogy a szülőföldről távol sem kívánják elfelejteni szlovén anyanyelvüket, népdalaikat, kultúrájukat.¹¹

A polihisztor Pável Ágoston nyomdokain nemcsak a szombathelyi szlovének haladnak, hanem több kutató, intézmény is, megfogadva tanítványa, Szemző Magda tanácsát: „*tegyük magunkévá megfoghatatlan szellemi hagyatékát is: az irodalom, a tudományok szeretetét, a közügyekért végzett önfeláldozó lelkes munkát, a szellemi kapcsolatokat a szomszéd népekkel...*”.

M. Kozár Mária

A kőszegi gimnázium 333 évéről

Kőszeg az utókor a történeti Vas megye egyetlen szabad királyi városaként őrzi emlékezetében. Talán ezért nincs mit azon csodálkozni, hogy a vármegye első gimnáziumát is itt alapították: „*A kőszegi hely is igen alkalmas, és lehetséges is, mert fészke az eretnokségnek, és nincs már Sopronytól egész Varasdig semmi arra való város, és három nemzet: magyar, német és horvát lakja*” – írta 1632-ben Draskovich György váci püspök Kőszegről. Ezzel indokolta, hogy Kőszegre jezsuitákat kell telepíteni.¹ Ezt akarta már 1626-ban Pázmány Péter, aki a kőszegi katolikus gimnázium alapítását ugyancsak a jezsuita rendre bízta volna.² Az ekkor koronazálogként még Alsó-Ausztriához tartozó protestáns város 1675-ig vissza tudta venni a telepítési kísérleteket. „Nihil nisi patientia sed vincet” (“soha semmi, csak a türelem győz”) – írta a város jegyzője 1674-ben az ülésjegyzőkönyvek élére.³

¹⁰ M. Kozár Mária: Pável Ágoston Néprajzi Munkaközösség. Beszélgetés Kuntár Lajossal. Vasi Honismereti és Helytörténeti Közlemények. 1996. I. 15–19. old.

¹¹ M. Kozár Mária: A szombathelyi szlovének tízéves jubileuma. Barátság. 2009. 3. Bp. 2009. 6077.

¹ Kovács József László: Közműveltség Nyugat-Dunántúlvárosaiiban a XVI. századtól. In: Régen volt iskolák. Főiskolai Füzetek Zsámbék. Zsámbék 1984. 3. 38. old.

² Bariska István: Kőszeg legrégebbi iskolája. In: A kőszegi Jurisich Miklós Gimnázium és Középiskolai Kollégium jubileumi évkönyve. 1677–2002. Kőszeg 2002. 4. old.

³ Vas Megyei Levéltár Kőszegi Fiókleveletára VaML KFL. Kőszeg város tanácsának ülésjegyzőkönyve. Protocolum 1674–1681. I. fol.